

EDYTA JANIAK

<https://orcid.org/0000-0001-7197-7749>

Wydział Filologiczny Uniwersytetu Łódzkiego

Absolutna amnezja Izabeli Filipiak jako powieść lesbijska

Izabela Filipiak's *Absolutna amnezja* as an Example of Lesbian Literature

Słowa kluczowe: Izabela Filipiak, *Absolutna amnezja*, literatura lesbijska, feminizm, krytyka

Key words: Izabela Filipiak, *Absolutna amnezja*, lesbian literature, feminism, criticism

Gdy w 1995 roku Izabela Filipiak opublikowała *Absolutną amnezję*, z pewnością nie spodziewała się, że rozpęta prawdziwą burzę w literackim świecie. Oczywiście, zdawała sobie sprawę, że powieść jest obrazoburcza i narusza społeczne tabu, dlatego też podczas jej pisania starała się pójść na swego rodzaju kompromis:

Moja strategia polegała na tym, że używałam ważnego tematu pod względem egzystencjalnym lub historycznym i dodawałam dość dużo heteroseksualizmu, żeby tę książkę sprzedać. Ale jednocześnie homoseksualizm, niekonwencjonalny heteroseksualizm lub wielokulturowość były tam wciąż obecne, i to, że nie można było tej książki, wraz z jej subwersyjnym ładunkiem, całkowicie odrzucić i przemilczeć, musiało budzić irytację, gniew, niepokój, złość. I to jest właśnie dziwne, bo ja przecież szłam na ustępstwo, a jednak nie mogliśmy się spotkać w pół drogi¹.

Przytoczyłam ten dość obszerny fragment wypowiedzi autorki nieprzypadkowo. Zatrzymam się przy nim na chwilę, gdyż znakomicie obrazuje on mechanizmy funkcjonujące w literaturze, którą moim zdaniem uznać można za lesbijską. Niezwykle znaczące jest tu słowo „strategia” – w tym przypadku można mówić o strategii maskującej, która jawi się według mnie jako inwariant kodowania².

---

¹ I. Filipiak, R. Kupla, B. Warkocki, *Poszukiwanie lustra. Izabela Filipiak o lesbijkach i literaturze lesbijskiej*, w: *Literatura polska 1989–2009. Przewodnik*, red. P. Marecki, Kraków 2010, s. 164–165.

² Por. E. Chudoba, *Problemy metodologiczne i terminologiczne*, w: tejsze, *Literatura i homoseksualność. Zarys problematyki genderowej w kanonicznych tekstach literatury światowej i polskiej*, Kraków 2012.

Obecna w *Absolutnej amnezji* perspektywa lesbijska zostaje umieszczona w otoczeniu innych, ważkich tematów, które ją przesłaniają. Aby odpowiednio wyważyć proporcje w dyskursie, Filipiak celowo umieszcza „dość dużo heteroseksualizmu, żeby tę książkę sprzedać” – sprzedać, więc uczynić ją widoczną dla krytyków i czytelników. Z wypowiedzi pisarki wynika, że zakamuflowany subwersyjny ładunek pomimo tej obudowy wciąż według niej miał w sobie potencjalność wzbudzenia w odbiorach silnych emocji. Może mógłby nawet stać się asumptem do rozpoczęcia społecznej debaty dotyczącej inności? Sprawy potoczyły się jednak zupełnie inaczej, niż mogłaby to zakładać Filipiak. Jak wykażę, większość recenzji i tekstów krytycznych poświęconych powieści skupiała się wokół strategii narracyjnej, książkę analizowano również w odniesieniu do feminizmu, czy wreszcie odczytywano ją jako rozliczenie z okresem PRL. Wkrótce stracono z oczu samą *Absolutną amnezję*, by debatować na łamach różnorakich pism o zasadności różniwania literatury na męską i kobiecą oraz toczyć isticie światopoglądowe spory. Jak zauważyła gorzko sama Filipiak: „*Absolutna amnezja* nie ma dystrybucji ani dodruku. Ponieważ wszyscy o tej książce piszą, a nikt jej nie czytał, recenzje stają się coraz bardziej napastliwe”³. Można by w tym miejscu zadać pytania o to, czy nikt nie czytał powieści w ogóle, czy raczej nie czytał jej właściwie, w pełni eksplorując jej potencjał? Nie chodziło już chyba o nasycenie oka krytyka heteroseksualizmem, spojrzenie nie dostrzegało bowiem w ogóle orientacji seksualnej na kartach książki. Z krytycznych komentarzy wynika według mnie to, że oko krytyków nasyczał androcentryzm, przez co w feminizującym dyskursie powieści dostrzegli oni zagrożenie. Lesbijka stała się swoistym nieistniejącym-istnieniem zarówno w tekście, jak i w ogólnej świadomości krytyków. Nie zawiniła jednak tym razem jej orientacja seksualna, tylko jej płeć.

Nie będę skupiać się na zrekapitulowaniu całej krytycznej dyskusji, o której wzmiankowałam, tym bardziej że Katarzyna Majbroda dość szczegółowo opisuje poszczególne etapy recepcji dzieła Izabeli Filipiak na łamach pism poświęconych literaturze i kulturze⁴. Aby jednak ukazać specyfikę spostrzeżeń pojawiających się w tych tekstach krytycznych, posłużę się dwoma niezwykle sugestywnymi przykładami. Krzysztof Varga w swojej recenzji *Absolutnej amnezji* zauważa: „Można nazwać tę powieść klinicznym przypadkiem »literatury menstruacyjnej« [...] Tę piętna Filipiak wyzbyć się nie może i chyba nie chce, a jak na mój męsko-świńsko-szowinistyczny gust to szkoda, bo ta warstwa ideologiczna dobrze książce nie robi”⁵. Stworzenie nowego, absurdałnego nieco terminu literackiego ma – jak się wydaje – za główne zadanie zdyskredytowanie powieści. Termin ten

³I. Filipiak, *Moje życie kulturalne. Próba odtajnienia autobiografii*, w: *Lesbijki w życiu społeczno-politycznym*, red. M. Chińcz, Płock 2006, s. 136.

⁴Zob. K. Majbroda, *Absolutna amnezja – prototyp tzw. literatury kobiecej/feministycznej w komunikacji literackiej*, w: tejsze, *Feministyczna krytyka literatury w Polsce po 1989 roku. Tekst, dyskurs, poznanie z odmiennej perspektywy*, Kraków 2012.

⁵K. Varga, cyt. za: K. Majbroda, dz. cyt., s. 100.

jest jednak niezwykle pomysłowy – odnosi się zarówno do ważnego elementu świata przedstawionego *Absolutnej amnezji*, czyli opresyjnej Policji Menstruacyjnej czuwającej nad wkraczaniem w dorosłość dziewczynek, jak i do kobiecych oraz feministycznych perspektyw wpisanych w dzieło. Perspektywy te okazują się zatem dostrzegalne dla oka krytyka, niestety, nasycenie androcentryzmem nakazuje wyśmianie i zanegowanie takiego porządku. Jan Błoński natomiast skupił się w swojej recenzji na strategii narracyjnej użytej przez Izabelę Filipiak i to właśnie tutaj dostrzegł największe niedostatki powieści: „Ten frustracyjny dyskurs wylewa się niejako z bohaterki i zagarnia całą narrację. Nie bardzo już wiadomo, kto mówi i do kogo, i po co – dorastająca dziewczyna czy dorosła kobieta? Tym samym książka się jak gdyby rozsypuje”⁶. Fakt, że taka strategia może być celowym zabiegiem artystycznym, komplementarnym z warstwą semantyczną, a także problematyzującym wewnętrzną niekoherencję głównej bohaterki i/lub podmiotu tekstowego, nie został jak widać dostrzeżony lub doceniony przez krytyka. Błoński nie zauważył także paraleli pomiędzy ukształtowaniem *Absolutnej amnezji* a pisarstwem kobiecym, które według krytyczek feministycznych charakteryzowały: amorficzność, historyczność i fragmentaryczność⁷.

Maria Janion analizie i interpretacji *Absolutnej amnezji* poświęciła rozdział książki zatytułowanej *Kobiety i duch inności* (pierwsze jej wydanie ukazało się w 1996 roku). Gest ten jest dość znaczący – po rozpoznaniu siebie w wykreowanej przez Filipiak postaci Mistrzynie, podejmuje tym samym z tekstem powieści ciekawą metastrę. Jedną z głównych bohaterek (a może jedno z wcieleń głównej bohaterki, jeśli przyjmiemy, że Prządka i Lisiak są dorosłymi Mariannami?) – Prządka, która uczęszczała na seminarium Mistrzynie o kobiecej transgresji, zarzuca profesor, że ta była zbyt zajęta pisaniem artykułu naukowego o nieżyjącej artystce-wariatce, by poświęcić czas na poznanie twórczości jej żyjących podopiecznych. Janion odnosi się w swojej pracy do tych zarzutów. Można by pokusić się o stwierdzenie, że jej esej o powieści Filipiak staje się swoistym zadośćuczynieniem sytuacji opisanej w świecie przedstawionym. Natomiast w kontekście badań literaturoznawczych esej cenionej badaczki wpłynął znacząco na sam sposób postrzegania i odczytywania powieści, a nawet wymodelował sposób patrzenia na nią przez przyszłych krytyków.

Po pierwsze, Janion określa *Absolutną amnezję* najlepszą powieścią ostatnich piętnastu lat w polskiej literaturze, która zawiera dwa niezwykle istotne wątki dla kultury europejskiej: ofiarę i szaleństwo kobiety. Po drugie, dodaje, że

Filipiak reprezentuje nową świadomość i stwarza jej wszechstronny obraz w swej powieści. Nie daje sobie wmówić żadnych ogólnych celów – patriotycznych czy demokratycznych, które by usuwały z pola widzenia konkretną kobietę i jej spo-

⁶J. Błoński, cyt. za: K. Majbroda, dz. cyt., s. 109.

⁷Wymienione wyróżniki kobiecego pisarstwa zauważyła już i pozytywnie waloryzowała Virginia Wolf we *Własnym pokoju* (1929). Cechy te uznawane są za charakterystyczne oraz wartościowe do dziś przez feministycznie zorientowanych literaturoznawczyń i literaturoznawców.

łeczne upośledzenie, wynikające wyłącznie z przynależności płciowej. Taka postawa może zostać nazwana feministyczną⁸.

O ile walory artystyczne powieści podlegały w rozlicznych recenzjach różnicowanemu wartościowaniu, o tyle jej „feministyczność” nie została nigdzie zakwestionowana. W ten oto sposób *Absolutna amnezja* w dyskursie krytycznoliterackim na trwałe zapisała się jako pierwsza polska powieść feministyczna (nie łączono jej już nawet w opracowaniach z literaturą kobiecą, której mogłaby być specyficzną odmianą). Na zasadzie pewnego przeniesienia Filipiak została więc naczelną polską feministką. Homotekstualność ukryta w *Absolutnej amnezji* natomiast na długo nie znalazła swego wyartykułowania. Co warto zaznaczyć, sama Janion także nie poświęca jej miejsca w swoim eseju. Badaczka z pewnością ją dostrzegła, może nie uznała jej jednak za znaczącą? Może stwierdziła, że polska literatura musi „zmierzyć się” najpierw z feminizmem, by móc w przyszłości otworzyć się na kobiecą homoseksualność? Możliwe także, że Janion, która dokonała publicznego *coming outu*, dopiero w 2013 roku celowo pominęła ten aspekt dzieła⁹.

Janion w *Absolutnej amnezji* dostrzega także rodzaj powieści inicjacyjnej, wymodelowanej przez feministyczne i psychoanalityczne spojrzenie Filipiak. Inicjacja opisywana jest tutaj w szerokim kontekście – zarówno jako socjalizacja w płć, której poddawane są dziewczynki (czego dowodem ma być np. funkcjonowanie w świecie przedstawionym Policji Menstruacyjnej), jak i socjalizacja w społeczeństwo, której poddawane są wszystkie dzieci w świecie przedstawionym (działalność szkoły, która ma za zadanie wywołać u nich absolutną amnezję). Przed tak pojętą opresyjną inicjacją nic nie jest w stanie bohaterów uchronić – nawet zejście do podziemi (ważny element w modelu powieści inicjacyjnej) i ukrywanie się w poniemieckich bunkrach. Dzieci w *Absolutnej amnezji*, niezależnie od ich płci, mają dla Janion proveniencję romantyczną. Widzą i czują więcej, są otwarte na to, co nadprzyrodzone (rozmowy Marianny ze zmarłą babką Aldoną, przemienienie Turka w anioła), świat dorosłych musi jednak zabić w nich duchowość i wrażliwość, przede wszystkim za pomocą systemu edukacji. Według Janion ideologia feministyczna, mit romantyczny i motyw inicjacji są już w samej strukturze powieści ściśle ze sobą powiązane i nie dają się rozdzielić (warto przypomnieć, że „odideologizowanie” postulował chociażby w swojej nieprzychylniej recenzji Varga: „Mit romantyczny został tu odczytany inaczej. Odnowienie znaczeń dokonało się w duchu feministycznym. We współczesnej literaturze polskiej mit romantyczny pojawiał się najczęściej w wersji tyrtejskiej. Tu zaś został niejako przełożony na feminizm”¹⁰). Wspominałam o znaczeniu eseju Janion dla wyznaczania ścieżek interpretacyjnych powieści. Warto również dodać, że rzecz ma się podobnie z motywami i figurami, które badaczka dostrzega w *Absolutnej*

⁸M. Janion, *Ifigenia w Polsce*, w: tejsze, *Kobiety i duch inności*, Warszawa 2006, s. 328.

⁹http://www.homopedia.pl/wiki/Maria_Janion [dostęp: 19.06.2017].

¹⁰M. Janion, dz. cyt., s. 326.

amnezji. Zasygnalizowane, zaznaczone w jednym zdaniu czy w wyjątkowo trafnej metaforze u Janion stają się strukturą znaczącą, którą inni mogą szczegółowo analizować czy nawet ekstrapolować na całą twórczość Filipiak. Przykładem niech będą tu metafory „domu-obozu koncentracyjnego” i „holocaustu lalek”, który urządził w ogrodzie Sekretarz, oraz późniejsze rozwinięcie tych motywów w pracy Kamili Budrowskiej (co więcej ona także wskazuje analizy innych badaczy i badaczek poświęcone tym motywom)¹¹.

Rozdział książki Janion poświęcony analizie powieści Filipiak zatytułowany jest *Ifigenia w Polsce*. Nic dziwnego zatem, że omówieniu znaczenia i roli postaci Ifigenii w kulturze śródziemnomorskiej poświęcono w eseju wiele miejsca. Warto przypomnieć, że również w *Absolutnej amnezji* ta mityczna postać odgrywa wraz z całym kulturowym, semantycznym i intertekstualnym anturazem niezwykle ważną rolę, a jej imię, niczym piętno, naznacza Mariannę. Przypomnieć należy także o wcześniejszych ustaleniach badaczki – o tym, że omawiana powieść porusza dwa niezwykle istotne wątki dla europejskiej kultury (szaleństwo i ofiarę kobiety) oraz przepracowuje w feministycznym duchu wiele społeczno-kulturowych fantazmatów i mitów. Podobnie jest w przypadku „użycia” przez Filipiak postaci Ifigenii i stworzenia z niej emblematu Marianny. Tę samą strategię można też zauważyć w świecie przedstawionym dzieła, w zainscenizowanej przez Lisiak szkolnej akademii z okazji 8 marca, w groteskowy i absurdalny sposób przedstawia się tu kobietę jako ofiarę patriarchy, nazywając ją Dupą. Co więcej, Dupa musi posiadać znak przynależności do konkretnego mężczyzny, bez tego bowiem jest nikim. Feministyczny i subwersywny wydźwięk przedstawienia nie wpływa jednak na *status quo* – po rozdaniu paniom tradycyjnych goździków Lisiak zostaje zabrana do szpitala psychiatrycznego i tym samym unieszkodliwiona społecznie. Ofiara zostaje dopełniona poprzez szaleństwo. Co warto odnotowania i co zauważa także w swoim eseju Janion: szaleństwo kobiety u Filipiak nierozzerwalnie łączy się z twórczością pisarską. Przykładem może być tu wspomniana Lisiak, a także Prządka mająca za sobą liczne próby samobójcze. Czyżby seminarium Mistrzynie tak silnie wdrukowało to skojarzenie w świadomość sylleptycznego podmiotu?¹² A może to wyartykułowanie w świecie przedstawionym obserwacji feministek o twórczości kobiet i ich szaleństwie na strychach?¹³

¹¹ Zob. K. Budrowska, *Proza Izabeli Filipiak, czyli negacja związków heteroseksualnych i dowartościowanie homoseksualizmu*, w: tejsze, *Kobieta i stereotypy. Obraz kobiety w prozie polskiej po roku 1989*, Białystok 2000, s. 130–131.

¹² Odwołuję się do klasycznej już teorii literaturoznawczej, opisanej szczegółowo na gruncie polskiej nauki przez Ryszarda Nycza. Poprzez silne nawiązania autobiograficzne w powieści i wewnętrzne rozczłonkowanie instancji tekstowej w *Absolutnej amnezji* uważam, że jak najbardziej zasadne jest mówienie w tym przypadku o podmiocie sylleptycznym. Zob. R. Nycz, *Tropy „ja”*. *Koncepcje podmiotowości w literaturze polskiej ostatniego stulecia*, w: tenże, *Język modernizmu. Prolegomena historycznoliterackie*, Wrocław 2002.

¹³ Nawiązuję tu oczywiście do tytułu książki *The Madwoman in the Attic: The Woman Writer and the Nineteenth-Century Literary Imagination* Sandry Gilbert i Susan Gubar, będącej feministycznym odczytaniem dzieł i losów wiktoriańskich pisarek.

Postmodernistyczna gra prowadzona przez Filipiak, odczytanie na nowo mitów kulturowych w duchu feministycznym odnajdują swoją reprezentację chyba najpełniej w zakończeniu powieści. Jak zauważa Janion, w *Absolutnej amnezji* wybrzmiewa: „Nauka Feniksa i Pająka: odradzać się bez końca i odchodzić, nie zapominając. Mimo okrucieństwa przedstawionych doświadczeń kobiecości nie ma tu gwałtownych zerwań pamięci i pisarstwa. Triumfuje wzór tkaniny – ciągłej i spoistej”¹⁴. Błażej Warkocki, w swoim eseju dotyczącym twórczości Izabeli Filipiak, rozwija użytą przez Marię Janion metaforę tkaniny. Na zasadzie intertekstualnych skojarzeń odsyła go ona do Kazimierzy Szczuki i jej skądinąd niezwykle ciekawego tekstu *Przędki, tkaczki i pająki. Uwagi o twórczości kobiet*, w którym rozpatrzona zostaje kulturowa relacja pomiędzy tkaniem jako tradycyjnym zajęciem kobiety a kobiecym pisaniem, oraz do *Przyjemności tekstu* Rolanda Barthesa, gdzie tekst porównywany jest do tkaniny oraz do pajęczej sieci. W tym kontekście Warkocki interpretuje imię i rolę przypisaną w świecie przedstawionym dzieła Przędce: „To Przędka właśnie zbiera i składa w jedno różne fragmenty tekstów napisanych przez bohaterki powieści [...] Przędka splota poszczególne głosy i tworzy z nich tkaninę – nieciągłą, rwaną, ale czytelną. Czyżby Przędka była ukrytą w tekście współautorką *Absolutnej amnezji*?”¹⁵. A może Przędka to *alter ego* autorki lub podmiotu czynności twórczych?

W najnowszych omówieniach powieści Filipiak dostrzec można pewną zmianę. Perspektywa lesbijska została dostrzeżona chociażby przez badaczki (sic!) – Kamilę Budrowską¹⁶ oraz Ewę Chudobę¹⁷. Szczególnie praca tej drugiej literaturoznawczyni zasługuje na uwagę. Tym, co odróżnia jej spojrzenie od chociażby omówienia Budrowskiej, jest zogniskowanie na relacjach lesbijskich zarówno w całej twórczości Filipiak, jak i w *Absolutnej amnezji*. Autorka *Kobiety i stereotypów...* natomiast dostrzega istnienie takich relacji (to już bardzo wiele), skupia się jednak na omówieniu mnóstwa innych motywów i chwytów stosowanych przez Filipiak, a mających na celu podważenie stereotypowego ujęcia kobiecości, przez co lesbijskość w wywodzie zostaje przytłoczona i niknie. Jest przez Budrowską potraktowana jako „jeden ze sposobów” zdekonstruowania stereotypu, nie zaś – jak się wydaje – szczególnym wyróżnikiem tej prozy. Zupełnie inaczej jest u Chudoby, dla której lesbijskość w tej twórczości jest czymś więcej – strukturą znaczącą i wyrazem światopoglądu pisarki. Co więcej, omawia ona poruszone przez Janion wątki (np. relację prywatne–publiczne, opresyjność systemu wobec kobiety, „ifigeniczność” Marianny, system dokonywania absolutnej amnezji), które są dla zrozumienia powieści niezbędne, ale rozpatruje je w kontekście i w odniesieniu do istniejącej w świecie przedstawionym lesbijskości. Według

¹⁴ M. Janion, dz. cyt., s. 345.

¹⁵ B. Warkocki, *Poszukiwanie języka. O twórczości Izabeli Filipiak*, „Teksty Drugie” 2002, nr 6, s. 111.

¹⁶ K. Budrowska, dz. cyt.

¹⁷ E. Chudoba, *Rozkosz nie istnieje bez niebezpieczeństwa. Izabela Filipiak*, w: *tejtże, Literatura i homoseksualność*, Częstochowa 2013.

Chudoby w *Absolutnej amnezji* relacje miłosne i erotyczne pomiędzy kobietami stają się reakcją na obcość i brak porozumienia z mężczyznami, jednak taki wybór kobiety w szerszej perspektywie nie ma najmniejszego znaczenia, gdyż jest ona niewidzialna dla patriarchalno-totalitarnego systemu. Co więcej, absolutna amnezja i panujący ustrój polityczny uniemożliwiają zaistnienie lesbijskiego kontinuum¹⁸. Widać to także w relacji Krystyny z Marianną – nie może powstać między nimi wspólnota oparta na kobiecym doświadczeniu i wsparciu, ponieważ matka jest przede wszystkim opozycjonistką i walczy z systemem (jednak robi to w pewnym sensie „dla mężczyzn”; warto tu przypomnieć sen Marianny, w którym matka wyrzuca jej, że środki opatrunkowe powinny służyć do opatrywania bohaterskich ran opozycjonistów, nie do tamowania miesięcznej krwi jej córki). Ma to również wpływ na egzystencję Prządki. Chudoba zauważa, że znudzona schematycznością i pospolitością mężczyzn bohaterka uwodzi kobiety, które według niej są interesujące i stanowią dla niej wyzwanie. Okoliczności zewnętrzne uniemożliwiają jednak pomimo tej fascynacji zawiązanie kobiecej wspólnoty i zadziergnięcie prawdziwej, siostrzanej więzi z partnerką. Stąd wyobcowanie Prządki z własnego życia. Nie jest to zatem wina wypaczenia związków homoseksualnych, tylko ogólnej kondycji świata i człowieka (w szczególności kobiety) w *Absolutnej amnezji*. Nie oznacza to jednak, że w twórczości Filipiak lesbijskość zawsze przybiera taką formę. Inaczej, jak zauważa Chudoba, przedstawione są takie relacje w poezji pisarki – w zbiorze *Madame Intuitia*.

W tomiku Filipiak łączy się lesbianizm realizowany jako kulturowe lesbijskie kontinuum i jako mnogość – zwielokrotnienie – egzystencji. [...] Lesbianizm i kobiecość rozkwitają w tworzeniu, przeżywaniu, zreinterpretowaniu postaci i fragmentów kultury. Biologia natomiast buduje zmnowę milczenia, uległości, narzekania¹⁹.

Warto przez pryzmat tych słów spojrzeć na działania bohaterek *Absolutnej amnezji*. Czy pisanie wypracowania, w którym Marianna wciela się w rozliczne postacie kobiece, a także apokryficzne przekształcanie chociażby dramatów greckich oraz obrazoburcze przepisywanie tekstów i obnażanie stereotypów podczas akademii przez Lisiak, nie są próbami zawiązania właśnie kulturowego lesbijskiego kontinuum? Czy była to także droga do stworzenia spełnionej lesbijskiej egzystencji? Wydaje się, że pomimo podjętych prób stworzenia kobiecej wspólnoty nie miała ona prawa zaistnieć. Po pierwsze, dlatego że starania i teksty bohaterek (pisanie jako walka z opresją) nie trafiły na podatny grunt i odbiorczynię, które

¹⁸ Termin ten pochodzi z kanonicznego już manifestu lesbijskiej filozofki Adrienne Rich. Lesbijskie kontinuum miałyby być wspólnotą wszystkich kobiet (homo-, hetero- i biseksualnych), której przyświecałaby idea siostrzeństwa i wsparcia w doświadczaniu kobiecości w patriarchalnym społeczeństwie. W lesbijskim kontinuum mieściłaby się także lesbijska egzystencja, czyli specyficzne doświadczenie kobiet homoseksualnych. Zob. A. Rich, *Przymusowa heteroseksualność a egzystencja lesbijska*, tłum. A. Grzybek, „Furia Pierwsza” 1999/2000, nr 4/5.

¹⁹ E. Chudoba, *Literatura i homoseksualność*, Częstochowa 2013, s. 307.

mogłyby podjąć się tego trudnego zadania. Po drugie zaś, ponieważ aspekt biologiczny kobiecości był przez system totalitarny faworyzowany i wyrugował istnienie innego – kulturowego jej aspektu. Kobieta miała wydać na świat dziecko, które za pomocą odpowiednich technik padało ofiarą absolutnej amnezji i stawało się kolejnym reprezentantem społeczeństwa tego opresyjnego systemu. Czy Filipiak wydając *Absolutną amnezję*, nie chciała osiągnąć tego samego, czego próbowały dokonać Marianna i Lisiak w świecie przedstawionym tekstu? Odwrócić proces zapominania, ukazać mechanizmy patriarchy, skłonić kobiety do stworzenia kulturowego lesbijskiego kontinuum, otworzyć czytelników i czytelniczki na istnienie lesbijskiej egzystencji? I czy powieść nie podzieliła losów wypracowania Marianny? Omówienie przeze mnie recepcji *Absolutnej amnezji* wydaje się niestety potwierdzać to spostrzeżenie.

Powróćmy jednak do Ewy Chudoby i ogólnej oceny twórczości Izabeli Filipiak w jej ujęciu:

Autorka reprezentuje bardziej literaturę queerową niż po prostu lesbijską – bawi się płciowym kostiumem, odmienia seksualne pożądanie, bliskość i intymność przez wiele przypadków. Nie jest jednoznaczna: nie określa jasno roli i kostiumów. Bliżej jej zdecydowanie do Jeanette Winterson niż do Radclyffe Hall²⁰.

Zgadzam się z badaczką, by dzieła pisarki określać mianem literatury queerowej. Warto jednak zaznaczyć, że *Absolutna amnezja* sytuowałaby się w porządku literatury lesbijskiej, gdyż o takim doświadczeniu i perspektywie mówi. Oczywiście, jest tam też „dużo heteroseksualizmu” – jak zaznaczała Filipiak w cytowanej przeze mnie na początku wypowiedzi. Nie zmienia to jednak faktu, że powieść mieści się w definicji tekstu lesbijskiego użytej przez samą autorkę w jednym z wywiadów: „[...] literatura lesbijska byłaby taką literaturą, która uwzględnia perspektywę lesbijski. Czy to poprzez autorkę, czy to poprzez postać literacką”²¹.

Lektura powieści uwzględniająca perspektywę homotekstualną dopełnia i niewątpliwie pogłębia odbiór *Absolutnej amnezji*, uwzględniając przy tym postulaty samej autorki. Taki model odbioru byłby więc swoistym działaniem subwersywnym względem patriarchalnej i heteroseksualnej kultury.

Bibliografia

Źródła

Filipiak Izabela, *Absolutna amnezja*, Poznań 1997.

Opracowania

Budrowska Kamila, *Proza Izabeli Filipiak, czyli negacja związków heteroseksualnych i dowartościowanie homoseksualizmu*, w: tejże, *Kobieta i stereotypy. Obraz kobiety w prozie polskiej po roku 1989*, Białystok 2000.

²⁰ Tamże, s. 306.

²¹ I. Filipiak, R. Kupla, B. Warkocki, dz. cyt., s. 170.

- Chudoba Ewa, *Literatura i homoseksualność*, Częstochowa 2013.
- Chudoba Ewa, *Problemy metodologiczne i terminologiczne*, w: tejsze, *Literatura i homoseksualność. Zarys problematyki genderowej w kanonicznych tekstach literatury światowej i polskiej*, Kraków 2012.
- Filipiak Izabela, *Moje życie kulturalne. Próba odtajnienia autobiografii*, w: *Lesbijki w życiu społeczno-politycznym*, red. Marzena Chińcz, Płock 2006.
- Filipiak Izabela, Kupla Robert, Warkocki Błażej, *Poszukiwanie lustra. Izabela Filipiak o lesbijskach i literaturze lesbijskiej*, w: *Literatura polska 1989–2009. Przewodnik*, red. Piotr Marecki, Kraków 2010.
- Janion Maria, *Ifigenia w Polsce*, w: tejsze, *Kobiety i duch inności*, Warszawa 2006.
- Majbroda Katarzyna, *Absolutna amnezja – prototyp tzw. literatury kobiecej/feministycznej w komunikacji literackiej*, w: tejsze, *Feministyczna krytyka literatury w Polsce po 1989 roku. Tekst, dyskurs, poznanie z odmiennej perspektywy*, Kraków 2012.
- Nycz Ryszard, *Tropy „ja”*. *Koncepcje podmiotowości w literaturze polskiej ostatniego stulecia*, w: tejsze, *Język modernizmu. Prolegomena historycznoliterackie*, Wrocław 2002.
- Rich Adrienne, *Przymusowa heteroseksualność a egzystencja lesbijska*, przeł. Agnieszka Grzybek, „Furia Pierwsza” 1999/2000, nr 4/5.
- Ritz German, *Nić w labiryncie pożądania. Gender i płeć w literaturze polskiej od romantyzmu do postmodernizmu*, przeł. Bronisław Drąg, Andrzej Kopacki, Małgorzata Łukasiewicz, 2002.
- Warkocki Błażej, *Poszukiwanie języka. O twórczości Izabeli Filipiak*, „Teksty Drugie” 2002, nr 6.

Źródła internetowe

Maria Janion, http://www.homopedia.pl/wiki/Maria_Janion [dostęp: 19.06.2017].

Summary

This article presents the reception of Izabela Filipiak's *Absolutna amnezja* [*Absolute Amnesia*] in Polish literary criticism. The author focuses on the motif of female homosexuality incorporated in the text and outlines the findings of other researchers on this subject. She also explains why this novel may be regarded as an example of lesbian literature and discusses the importance of such a lecture strategy in a broader cultural context.

